

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ

Зан Михайло Петрович

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ТА ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З
НОРМАТИВНОГО КУРСУ ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ “ПОЛІТОЛОГІЯ”
(VIII СЕМЕСТР)

“ПОРІВНЯЛЬНА ПОЛІТОЛОГІЯ”

УЖГОРОД – 2004

Упорядник:

кандидат історичних наук, доцент кафедри політології історичного факультету УжНУ **Зан Михайло Петрович**

Рецензенти:

Вегеш Микола Миколайович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедрою політології історичного факультету УжНУ

Мельничук Ігор Миколайович, кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та соціології історичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Програма затверджена на засіданні кафедри політології історичного факультету УжНУ 26 серпня 2003 р., протокол № 1.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НОРМАТИВНОГО КУРСУ

№	ТЕМА	Кількість годин		
		лекції	семінари	всього
I.	Порівняльна політологія: становлення предмету та специфіка досліджень	4	4	8
II.	Теоретико-методологічні основи порівняльних політологічних досліджень	4	4	8
III.	Порівняльне вивчення політичних систем	2		2
IV.	Політичні режими та їх різновиди	4	2	6
V.	Політичні партії та партійні системи: компаративний вимір	4		4
VI.	Порівняльний аналіз груп інтересів	4	4	8
VII.	Виборчі системи: порівняльна перспектива	2		2
VIII.	Електоральна поведінка та інженерія в компаративному аспекті	4		4
IX.	Невиборні органи влади	4	2	6
X.	Політична модернізація – проблема порівняльної політології	2	2	4
XI.	Порівняння політичних культур	2		2
Всього аудиторних годин		36	18	54

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

ТЕМА 1. ПОРІВНЯЛЬНА ПОЛІТОЛОГІЯ: СТАНОВЛЕННЯ ПРЕДМЕТУ ТА СПЕЦИФІКА ДОСЛІДЖЕНЬ

Предмет курсу – вивчення широкої сфери політичної реальності в порівняльному аспекті. Плюралізм у розумінні предмету порівняльної політології. Вивчення “зарубіжних країн”. Студії політичних систем держав світу. Дослідження національних держав та кроснаціональні порівняння. Предмет і методи компаративної політології. Субдисципліна на стику описових (ідеографічних) дисциплін та номотетичних знань (політичні теорії).

Завдання нормативного курсу. Опанування методологією та категоріальним апаратом дисципліни. Етапи становлення порівняльних досліджень. Розуміння впливу ідеології на формування компаративних студій. Вирізнення інтелектуальних стилей політологічних досліджень. Компаративне вивчення політичних систем, режимів, ідеологій, партійних систем, порівняння політичних культур тощо.

Періоди формування порівняльної політології. Становлення порівняльної політології (др.п. XIX ст.). Порівняльне вивчення політики у праці Є.Фрімена “Порівняльна політика” (1873). Історико-порівняльна традиція М.М. Ковалевського. Порівняльні політичні дослідження В.Вільсона та Дж. Берджеса. Позитивістська спадщина Дж. Брайса, Т.Вулсі, М.Острогорського.

“Традиційна” порівняльна політологія (п.п. XX ст.). Значення ідеальних типів М.Вебера для порівняльних досліджень. Домінування однолінійності та європоцентризму, прогресизму. Дослідження Г.Лассуела, Л.Уайта, Г.Госнелла. Криза в порівняльних студіях.

“Нова” порівняльна політологія (поч. 50-х – кін. 70-х рр. XX ст.). Методологічне оформлення “нової” порівняльної політології. Еванстонський семінар. Комітет із порівняльної політології Американської дослідницької ради соціальних наук. Роль Г.Алмонда. Використання системного, структурно-функціонального методів. Зростання методологічних протиріч. Вивчення “третього світу”. Теорії модернізації. Постбіхейвіористська революція. Теорії залежності. Теорії раціонального вибору. Неоінституціоналізм. Номотетичні та ідеографічні традиції компаративних студій.

Плюралістична порівняльна політологія (із сер. 70-х рр. XX ст.). Методологічний потенціал постмодернізму та фемінізму в компаративних дослідженнях. Праці Дж. Сарторі, Г.Пітерса, Г.Віарди та ін. Вивчення проблем нової політичної ідентифікації, корупції, демократичного аудиту, регіональної інтеграції, перехідних процесів, політичного дискурсу тощо.

Порівняльна політологія в Російській Федерації. Праці М.Ільїна, Г.Голосова, Л.Сморгунова та ін. Дискусії із приводу викладання курсу у вищих навчальних закладах. Конференція в Новоросійську (вересень, 2000 р.). Порівняльна політологія – наука чи “когнітивне знахарство”?

Проблема “правильності” порівнянь. Темпоральні (часові) та спатільні (просторові) порівняння. Дослідження Інституту порівняльної політології РАН.

Порівняльна політологія в Україні. Викладання предмету у вищих навчальних закладах. Дослідження порівняльної політології (Б.Дем’яненко, В.Дем’янець, В.Горбатенко, М.Сазонов та ін.). Порівняльна політологія як посередник між теорією та емпіричними дисциплінами. Застосування порівняльної політології в Україні.

Вплив ідеології на формування студій порівняльної політології. Досвід США. Поточна політика держави і наукові інтерпретації в політології. Американська асоціація політичних наук. “Новий рух за політичні науки”. Сепаратистські тенденції в Асоціації африканських досліджень, Асоціації латиноамериканських досліджень, Центрі тихоокеанських студій тощо. Співіснування радикальних та доктринальних концепцій порівняльних досліджень. Періодична література дослідницьких центрів. Наукові дослідження і естеблїшмент (наукові установи, вищі навчальні заклади). Проблема етики досліджень. Бюрократичні формалізації. Ринки праці науковців. Державні структури і політична наука. Вплив Пентагону, ЦРУ, ФБР на дослідження в галузі порівняльної політології. Транснаціональні корпорації та політологічні дослідження.

ТЕМА 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПОРІВНЯЛЬНИХ ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Базові поняття політологічного компаративного аналізу. Порівняльний аспект розуміння дефініцій “влада”, “політика”, “державна”. Категоріальний апарат сучасної порівняльної політології. Інструменти порівнянь. Ідеальний тип. Типологія. Класифікація. Таксономія. Модель. Зразок-шаблон (pattern). Матриці істинності. Залежна і незалежна змінні. Способи порівнянь. Порівняльно-зіставлявальний метод. Історико-типологічне порівняння. Історико-генетичне порівняння. Номотетична (теоретична) та ідеографічна (описова) традиції наукової компаративістики. Співвідношення активно-конструктивних (генераційних) та реактивно-описових (таксономічних) підходів в еволюції компаративістики.

Характер і типи порівняльних досліджень. Морфологічний тип. Субстанційне порівняння. Міфологічний тип. Інтегральний тип порівняння. Еволюційний тип. Дифузійний тип. Псевдоморфологічний та псевдосубстанційний типи порівнянь. Виділення “case-studies”, бінарних, регіональних, глобальних, крос-темпоральних порівнянь (Л.Сморгунов).

Основні методологічні дилеми порівняльної політології в сфері кроснаціональних порівнянь. “Багато змінних – мало казусів”. “Багато казусів – мало змінних”. Врахування контексту. Проблема Гелтона. Критерії порівнянь. Стратегія найбільшої схожості та стратегія

найбільшої відмінності. Стратегія “порівняльно-орієнтованого вивчення випадків”. Проблема ціннісної нейтральності і об’єктивності порівняльних досліджень.

Національна держава. Порівняльна стратегія вивчення. Характеристика національної держави. Державне будівництво. Національне будівництво. Досягнення масової участі. Запровадження політики розподілу. Порівняльний аспект держав світу. Врахування історико-культурних, етнопсихологічних, цивілізаційних чинників. Етнонаціональні політики на сучасному етапі. Вплив глобалізації, технологічних цивілізаційних чинників. Роль соціальних дифузій та самодостатнього розвитку етнонаціональних держав.

ТЕМА 3. ПОРІВНЯЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ

Поняття «система». Витоки концепції політичної системи (біологія, кібернетика, економічна теорія, теорія ігор і комп’ютерного моделювання; теорія соціальної дії Т.Парсонса, функціоналізм в соціології та антропології та ін.). Основні положення концепції політичної системи Д.Істона. «Політична система» (1953). «Концептуальна структура для політичного аналізу» (1965). «Системний аналіз політичного життя» (1965). Входи і виходи. Зворотній зв’язок. Створення аналітичної моделі для всього розмаїття систем. Акцент на функціях політичної системи. Позаісторичність. Абстрактність. Орієнтація на стабільність.

“Порівняння політичних систем” (1956) Г.Алмонда. Структури, ролі та функції в політичній системі. Концепція політичної культури. Вхід (політична соціалізація, формування інтересів, об’єднання інтересів, політична комунікація). Вихід (нормотворчість, реалізація норм і правил, контроль). Типи політичних систем – квінтисенція ідеалів та цінностей суспільств. Англо-американська політична система (США, Великобританія, Канада, Австралія). Політична система континентального типу (Франція, Німеччина, Італія). Політичні системи доіндустріальних або частково індустріальних країн Азії, Африки і Латинської Америки. Тоталітарний тип політичної системи (фашистська Італія, нацистська Німеччина).

Плюралізм типологій політичних систем. Марксистська типологія (рабовласницькі, феодальні, буржуазні, соціалістичні системи). Типологія М.Вебера (традиційні, харизматичні, раціонально-легальні системи). Типологія Ф.Саттона (сільськогосподарські та промислові політичні системи). Концепція Д.Аптера (диктаторські, олігархічні, безпосередньо представницькі та опосередковано представницькі системи). Типологія політичних систем за А.Бейлером і Дж.Сароука (демократичні і авторитарні капіталістичні системи, соціалістичні системи, системи “третього світу”, системи із інституційним домінуванням). Традиційна, конвенційна та раціональна політичні системи (Л.Байднер). Консервативні та трансформативні політичні системи. Військові та громадянські системи. Завершені та незавершені політичні системи. Мікроскопічні,

макроскопічні та глобальні системи. Традиційні та модернізовані системи. Системи-сплави, системи-призми.

Широкий та вузький підходи розуміння політичної системи в радянській суспільно-політичній думці. Складові політичної системи: політичні організації, політичні відносини, політичні і правові норми, політична свідомість і культура. Типи політичних систем: командна, змагальна та соціопримирлива. Виділення структурних елементів політичної системи в сучасній українській політології. Політична влада. Політичні інститути (держава, політичні партії, громадські організації, рухи, громадська думка, засоби масової інформації). Політичні відносини. Політичний процес. Політико-правові норми. Політична культура. Ідеологія. Людина як суб'єкт політики. Ознаки політичних систем (роль владних відносин, цілеспрямованість, управління, інституціоналізація, мобільність, історичні, економічні, соціальні, культурні детермінанти політичної системи).

ТЕМА 4. ПОЛІТИЧНІ РЕЖИМИ ТА ЇХ РІЗНОВИДИ

Проблема класифікації політичних режимів. Змагальні, напівзмагальні, авторитарні режими (Дж.Коулмен). Диктаторські, олігархічні, непрямо представницькі та прямо представницькі політичні режими (Д.Аптер). Політичні демократії, опікунські демократії, олігархії, що модернізуються, тоталітарні олігархії та традиційні олігархії (Е.Шилз). Ліберально-демократичні, егалітарно-авторитарні, традиційно-егалітарні, популістські, авторитарно-інегалітарні політичні режими (Ж.Блондель).

Вимоги до побудови класифікацій: теоретична послідовність та емпірична адекватність. Теоретичні основи класифікації Г.Голосова. Перший вимір політичної системи – характер боротьби за лідерство. Відкриті і закриті політичні режими. Другий вимір – характер еліти за наявності або відсутності внутрішньої диференціації. Монолітні та диференційовані еліти. Третій вимір – рівень участі громадян у політичному житті. Включаючі та виключаючі політичні режими. Виділення шести “сімей” політичних режимів.

Авторитарні політичні режими, їх типологічне розмаїття. Традиційний політичний режим: закритий, із монолітною елітою, виключаючий. Родові імперії, імперії кочівників або завойовників, міста-держави, феодальні системи, централізовані бюрократичні імперії (С.Ейзенштадт). Загальні риси традиційних режимів. Спадковість влади. Ототожнення економічної еліти із владною. Феномен “влади-власності”. Відсутність спеціалізованої бюрократії. Релігійна санкція (“богоданність”) – джерело легітимності режиму. Форми участі мас: повстання, релігійні смути. Досвід імперського Китаю. Сучасні традиційні режими (Саудівська Аравія, Бруней, Бутан, Бахрейн, Катар, Оман, Свазіленд та ін.). Перспективи трансформації традиційних політичних режимів.

Змагальна олігархія: відкритий, виключаючий політичний режим. Передумова формування змагальної олігархії – поява економічно привілейованого класу (“буржуазія”, “середній клас”), диференціація еліти. Історичні аспекти змагальної олігархії в Англії (1688-1832 рр.). Латиноамериканські змагальні олігархії. Приклад Колумбії, Бразилії. Два шляхи переходу до демократії від змагальної олігархії. Західний шлях (через поширення виборчого права до ліберальної демократії). Латиноамериканський шлях (через військові режими до демократичного вибору).

Авторитарно-бюрократичний режим: закритий, із диференційованою елітою, виключаючий. Загальні риси: бюрократичний апарат, диктат військових, соціальна демагогія. Військовий режим. Регульовані, корегуючі та програмні військові режими (Е.Нордлінгер). Досвід Нігерії та Бірми. Популістський режим. Ілюзія “народного блага”. Домінуюча партія. Ідеологія національного вибору розвитку суспільства. Участь громадян (голосування за кандидатів). Приклад популістського режиму в Мексиці. Культ особи “вождів-засновників”. Дж.Кеніата (Кенія), Дж.Ньєрере (Танзанія), К.Каунда (Замбія). Труднощі подолання популістського режиму. Харизма вождів. Виклик з боку військових. Досвід Гани (К.Нкрума, К.Бусіа та військові перевороти в країні). Засоби популістських режимів проти військових. Підкуп. Привілеї. Політизація війська, політоргани. Створення народного ополчення, спецчастин підпорядкованих “вождю”.

Егалітарно-авторитарний режим: закритий, із монолітною елітою, включаючий. Рівність – як ідеологічний постулат егалітарно-авторитарних режимів. Монолітність еліти: поєднання адміністративної та політичної еліт. Номенклатура. Державний контроль економічного життя. Регульована (диригована) участь громадян у політиці. Засіб політичної мобілізації – комуністична ідеологія, маодзедунізм, “ідеї чучхе” тощо. Концепція тоталітаризму (Х.Арендт, К.Фрідріх, З.Бжезінський) щодо пояснення механізмів функціонування комуністичних режимів. Перехід егалітарно-авторитарних режимів до демократії (екс-СРСР, східно-європейські держави). Стабільність егалітарно-авторитарних режимів (Північна Корея, модернізований комуністичний Китай).

Авторитарно-інегалітарний політичний режим: закритий, із диференційованою елітою, включаючий. Нерівність – ідеологія авторитарно-інегалітарних режимів. Економічно привілейований клас. Образ зовнішнього ворога. Націоналізм. Маніпулювання масовою свідомістю. Політична пропаганда. Культ смерті. Містицизм. Язичницький світогляд. Високий рівень участі громадян у політичному житті. Диктатура харизматичного “батька нації” (фюрер, дуче). Історичний досвід та перспективи авторитарно-інегалітарних режимів Німеччини та Італії. Трансформація авторитарно-інегалітарного режиму Іспанії часів Ф.Франко в бюрократичний авторитаризм. Фашизм та нацизм як включаючий закритий авторитарно-інегалітарний режим.

Недоцільність понять “фашизм Піночета” (Чілі), “фашизм Сталіна” (СРСР) через виключаючий характер режимів. Авторитарно-інегалітарний політичний режим в ісламській республіці Іран. Ідеологія протистояння: “свої” (мусульмани) та “чужі”. Штурмові загони (“корпус охоронців ісламської революції”). Експорт ісламської революції.

Сутність та характерні риси неопатримоніалізму. Симбіоз елементів традиційності та сучасності. Централізований політичний центр. Керівництво державою як приватною власністю (патримоніум). Етнічні, кланові, регіональні, сімейно-родинні зв'язки. Риси політичної культури неопатримоніалізму. Персоналізація влади. Клієнтизм, патронажні відносини. Особливості політичного процесу. Держава – основний агент політичного процесу. Провідне місце державно-бюрократичного комплексу. Нерозвиненість парламенту, політичних партій, груп інтересів, профспілок, громадських організацій. Усунення представницьких органів від прийняття оптимальних політичних рішень. Обмежене право альтернату (зміни уряду). Путчі. Заколоти. Перевороти. Змови. Використання силових ресурсів.

Типологія афро-азійських політичних режимів. Поєднання класифікацій політичних режимів Е.Шилза, Д.Коулмена та С.Файнера. Виділення п'яти основних форм афро-азійських політичних режимів.

“Спрямовувана демократія”. Відсутність змагальності у політичному процесі. Безконкурентна однопартійна система. Режим особистої влади. Традиції громадської форми керівництва. Відсутність розподілу влади. Президенталізм. Приклади: А.Ахіджо – в Камеруні, Ф.Уфує-Буанї – в Кот д'Івуарі, Л.Сенгор – у Сенегалі, Дж.Ньєрере – в Танзанії, К.Каунда – у Замбії, Дж.Кеніата – у Кенії, О.Бонго – в Габоні, А.Секу Туре – у Гвінеї, Х.Бургіба – в Тунісі, А.М.Перейра – у Кабо Верде. “Довічні президенти” (Х.Банда – в Малаві, М.Нгема в Екваторіальній Гвінеї). “Клептократія” (Заїр за С.Мобуту, Філіппіни за Ф.Маркоса).

“Опікувана демократія”. Обмежена політична конкуренція в межах багатопартійної системи. Домінуюча партія. Механізм напівзмагальних багатопартійних виборів. Квазібагатопартійна система.

“Стратократія”. Напівконституційні військові режими безконкурентного типу з безпартійною або однопартійною системами. Варіанти стратократії. Влада військової верхівки (командування). Влада групи офіцерів, що збурили велику частину збройних сил. Призупинення дії Конституції. Військово-бюрократична централізація політичної організації суспільства. Заборона політичної діяльності. Проблема “вторинної легітимації”. Встановлення “громадянського Президента”, підставної фігури з цивільних політиків.

Військово-бюрократична “контрольована демократія”. Сумісна участь військових та бюрократичних еліт у здійсненні державної влади. Чинність Конституції. Діяльність політичних партій. Вибори глави держави та парламенту. Контроль політичного процесу армією. Поєднання

соціально-політичної та оборонної функції армією. Приклади: Індонезія, Таїланд, Алжир, Сирія, Нігерія, Бангладеш, Пакистан та ін.

Політична демократія змагального (конкуруючого) типу. Практична реалізація принципу розподілу влади (між конституційним главою держави та реальним головою уряду). Регулярні вибори представницьких органів влади, зміна урядів. Панування домінантно-партійної системи. Мегапартія та впливова опозиція. Індійський національний конгрес: блоково-становна, не громадянсько-індивідуалістична композиція домінування в політичному житті суспільства. Корупція. Зловживання владою. Приклади афро-азійських політичних демократій: Індія, Шрі-Ланка, Малайзія, Японія, острівні держави Карибського басейну, Індійського і Тихого океанів.

Ліберальна демократія: відкритий, включаючий політичний режим. Ознаки ліберальної демократії за Р.Далем. Ефективна політична участь громадян. Рівність у прийнятті рішень. Можливість отримання достовірної політичної інформації. Механізм контролю громадянами політичного порядку денного. Класична демократія як традиційний політичний режим. Міські демократичні республіки середньовіччя як олігархії. Становлення ліберальних демократій через ідею та практику конституціоналізму. Розподіл влад. Регулярна основа формування влади. Розширення виборчого права – головна умова складання включаючого політичного режиму ліберальної демократії. “Хвилі демократизації” за С.Хантінгтоном. Перша хвиля демократії (1828-1926 рр.). Відплив демократії (1922-1942 рр.). Друга хвиля демократії (1943-1962 рр.). Відплив демократії (1958-1975 рр.). Третя хвиля демократії (із 1974 р.). “Індекс демократії” Т.Ванханена. Змагальність та участь як головні критерії кількісного виміру демократії. Зростання відсотку демократичних режимів – тенденція ХХ ст.

Транзитологія – наука про перехід до демократії. Посттоталітарна еволюція. Перехід до демократії. Чинники трансформації політичних режимів у напрямку до демократії. Культурні та релігійні фактори. Економічні передумови. Ринкова економіка. “Реформа зверху”. Досвід Туреччини, Бразилії. “Абдикація” – роль зовнішніх чинників. Досвід Аргентини, ЧРСР, НДР. “Реформа, узгоджена між владою та опозицією”. Укладення пакту. Раціональний вибір. Досвід Іспанії, Польщі. Український вибір переходу до демократії. Необхідність формування нової політичної еліти. Усунення від влади кланів, постпартноменклатури. Відродження приватної власності та ініціативи. Подолання напівколоніального статусу України. Системний характер становлення демократичного суспільства України.

Поняття “модель демократії” як теоретична конструкція (К.Макферсон, Д.Хелд). Відмінності класичної та ліберальної концепції демократії. “Протективна” (“захисна”) демократія (Т.Гобс, Дж.Локк, Ш.Монтеск’є). “Розвиваюча” демократія (Ж.-Ж.Руссо). Модель “відмирання держави” (К.Маркс). “Змагальний елітизм” (М.Вебер, Й.Шумпетер). “Плюралістична” демократія

(Д.Трумен, Р.Даль). “Легальна” демократія (Ф.Хаск, Р.Нозик). “Партисипаторна” демократія (Н.Пулантцас, К.Пейтмен, Б.Барбер).

ТЕМА 5. ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ: КОМПАРАТИВНИЙ ВИМІР

Виникнення політичних партій. Критерії розмежування політичних партій та груп інтересів. Функції політичних партій. Ланка між управліннями та електоратом. Акумуляція соціальних інтересів. Постановка колективних цілей. Рекрутування владної еліти. Референтна група. Структуризація виборчих процесів.

Класифікація політичних партій М.Дюверже за внутрішньо-партійною структурою. Масові партії. “Колективні” (ідеологічні) та “селективні” (матеріальні) стимулятори. Кадрові партії. Категорії “нотаблів” (вмілі організатори виборчих кампаній, фінансисти, відомі постаті в державі). Напівмасові партії. Партії виборців. Партії США.

Класифікація політичних партій М.Дюверже за характером первинних організацій. Партії-комітети. Партії-секції. Партії-ячейки. Партії-міліції. “Чисті типи” фракцій всередині партій. Відношення клієнтели. Ідеологічна спільність.

Поняття “партійна система”. Кількісний підхід (безпартійні, однопартійні, двопартійні, багатопартійні системи). Порівняльний аналіз плюсів та мінусів двопартійних та багатопартійних систем. Різновиди партійних систем за Дж.Сарторі. Політична система із однією партією. Система із партією-гегемоном. Система із домінуючою партією. Двопартійна система. Системи обмеженого та крайнього плюралізму. Атомізована система.

Походження і розвиток партійних систем. Фактори розвитку партійних систем. Конфлікт “центр-периферія”. “Держава проти церкви”. “Місто проти села”. “Власники проти робітників”. Виникнення всеохоплюючих партій /“catch-all parties”/ (О.Кіркхаймер). Динаміка партійних систем в другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст. Відродження конфліктів між центром і периферією (Квебекська партія, Націоналістична партія Шотландії, Ломбардська ліга та ін.). Сплески крайніх правих сил (Франція, Австрія, Італія, Данія). Суспільно-політична організація енвайронменталістів. Феномен партій “зелених”. Концепція вимирання політичних партій. Зростання ролі засобів масової інформації у формуванні іміджу кандидатів-мажоритарників (приклад С.Берлусконі). Виникнення нового типу партій. “Картельні”, “електорально-професійні партії”, “сучасні кадрові партії” (П.Мер, Р.Кац).

ТЕМА 6. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ГРУП ІНТЕРЕСІВ

Соціальна структура суспільства і групові інтереси. Елементи соціальної структури як групи інтересів: суть і підстави формування. Рівні консолідації: спільні ознаки, суспільні

взаємозв'язки, спільні інтереси і діяльність, організація. Рівень (ступінь) консолідованості груп як умова їх участі в політиці. Групи низького рівня консолідації. Згуртовані самосвідомі групи інтересів. Джерело утворення груп – соціальна горизонтальна і вертикальна диференціація. Горизонтальна диференціація: етноси і нації як групи інтересів. Вертикальна диференціація суспільства на основі соціальної нерівності: класи, верстви (страти). Марксистська теорія класів. Сучасні неовеберіанські концепції класів (Е.Гіденс, Ф.Паркін та ін.). Теорії соціальної стратифікації. Теорії еліт. Тенденції розвитку соціальної структури в Україні. Соціальні верстви (страти) українського суспільства в умовах перехідного періоду. Трансформація номенклатури в нову еліту.

Громадянське суспільство і клієнтелізм. Клієнтелізм як тип взаємодії та захисту інтересів. Патронно-клієнтельські стосунки. Риси клієнтелізму: нерівність суб'єктів, фаворитизм, патронаж, особисті зобов'язання та обцинна солідарність, боротьба за контроль над політичними та економічними ресурсами, використання незаконних форм контролю над ресурсами, партикуляризм, недотримання громадянських прав, конформізм. Прояви клієнтелізму в комуністичних країнах та країнах “третього світу”. Посткомуністична свідомість та клієнтелізм в Україні. Негативні наслідки клієнтелізму для становлення демократичного громадянського суспільства.

Взаємодія з владою представників груп інтересів. Лобі та лобіювання як спосіб тиску. Позитивні та негативні сторони лобізму. Легальні та нелегальні методи лобістської діяльності. Особливості функціонування лобізму в США, Німеччині, Російській Федерації. Регіональні інтереси і становлення лобізму в Україні.

Групи інтересів. Позитивні та негативні оцінки. Класифікація груп інтересів за М.Дюверже. Організації, що діють виключно в політичній сфері. Організації, для яких тиск – складова їхньої діяльності. Масові та кадрові групи інтересів. Науково-дослідницькі центри, агентства. Класифікація Ж.Блонделя. “Обцинні” (традиційні) та “асоціативні” (сучасного типу) групи інтересів. Особливості функціонування груп “за звичаєм” та інституційних груп. Групи захисту та групи підтримки.

Канали впливу груп інтересів. Державні інститути. Політичні партії. Громадська думка. Безпосереднє представництво у владній еліті. Особисті зв'язки. Консультації спеціалістів та державного апарату. Зв'язки із політичними партіями, засобами масової інформації.

Джерела впливу груп інтересів. Легітимність. Набір санкцій (страйки, забастовки, дезорганізація економічного життя). Політичні ресурси. Підкуп бюрократії, законодавців. “Проблема” корупції в різних країнах світу. Дослідження Дж.Лапаломбари. Володіння засобами масової інформації. Фінасові маневри, інвестиції. Нерівномірні можливості впливу груп інтересів.

Мобілізація членів (соратників) для вирівнювання системи груп інтересів. Досвід профспілок, афроамериканців в США.

Економічна неефективність політики, спрямованої на задоволення груп інтересів. Обмеження соціальної політики. Нерівності можливостей груп інтересів. Корпоратизм – виклик основам ліберальної демократії. Етатистський корпоратизм (приклад фашистської Італії). Концепція Ф.Шміттєра: державний корпоратизм і соціетальний корпоратизм (неокорпоратизм). “Ера неокорпоратизму”: великі корпорації; укрупнення профспілок; зникнення відмінностей соціального походження, рівня освіти, ідеологічних орієнтацій в середовищі лідерів профспілок, держслужбовців, бізнесменів; формування технократичного світогляду; зростання ролі держави в управлінні та контролі економічного життя суспільства. “Ліберальний корпоратизм” (Великобританія). Моделі неокорпоратистської держави (скандинавські країни). Культурна однорідність суспільств і дисципліноване населення – умови виникнення неокорпоратизму. Чередування епох неокорпоратизму та вільного підприємництва в індустріально розвинутих країнах (лейбористські та консерваторські уряди Великобританії).

ТЕМА 7. ВИБОРЧІ СИСТЕМИ: ПОРІВНЯЛЬНА ПЕРСПЕКТИВА

Вибори – умова відкритості політичного режиму. Вибори в ліберальних демократіях та в умовах авторитаризму. Проблеми функціонування. Виборча система. Широке та вузьке розуміння. Виборчі системи більшості, пропорційні та змішані виборчі системи.

Виборчі системи більшості. Система простої більшості. Переваги і недоліки системи. Мажоритарна система (абсолютної більшості). Проблема диспропорційності результатів виборів та обрання неприйнятних кандидатів. Мажоритарно-преференційна система або “альтернативне голосування” (Австралія, Науру). Напівпропорційна система “єдиного неперехідного голосу” (Йорданія, Вануату; досвід Японії). “Блокова система” та “партійно-блокова” системи (Лаос, Сингапур, Еквадор, Кувейт).

Пропорційні виборчі системи. “Системи списків”. Математичні процедури (проста квота і залишки). Методи дільників (метод д’Ондта та метод Сен-Лагує). Політична фрагментація при простій квоті. Сприятливість методу д’Ондта для потужних партій. Компромісні результати при використанні методу Сен-Лагує. Обмежувальні бар’єри (відсотки). Голосування за картелі та коаліції (європейські держави, Ізраїль). Система “лем” в країнах Латинської Америки. Система із закритими та відкритими списками. Система “панашаж” (вільні списки) в Швейцарії та Люксембурзі. “Пропорційно-преференційна” система (“єдиний перехідний голос”) в Ірландії та на Мальті.

Змішані виборчі системи. Змішана зв’язана система (досвід Німеччини). Змішана незв’язана (паралельна) система.

ТЕМА 8. ЕЛЕКТОРАЛЬНА ПОВЕДІНКА ТА ІНЖЕНЕРІЯ В КОМПАРАТИВНОМУ АСПЕКТІ

Поняття “електоральна поведінка”. Теорії експресивної поведінки виборців. Соціологічна та соціально-психологічна теорії електоральної поведінки. Концепції “соціальних сіток” та “схем”.

Теорії раціональної поведінки виборців. Е.Даунс “Економічна теорія демократії”. Теорія близькості (proximity theory). Теорія спрямувань (directional theory).

Електоральна політика. Просторовий аналіз. Проблема лівого, правого спектрів та боротьби за “середнього виборця”. Контент-аналіз. Експертні опитування. Соціологічний моніторинг. Вирішення проблеми абсентеїзму в різних країнах. Стратегічне голосування. Протестне голосування. Розмежоване голосування.

Електоральна інженерія. Технічні параметри виборчих систем: кількість голосів за кандидата, величина округу, число голосів у виборця, структура виборчого бюлетеня (ординарний та категоричний бюлетень). Проблема “нарізання” виборчих округів. Маніпуляції електоральної інженерії в рамках систем більшості, пропорційних та змішаних виборчих систем.

ТЕМА 9. НЕВИБОРНІ ОРГАНИ ВЛАДИ

Адміністративні структури (бюрократія) в системі невиборних органів влади. Класична теорія бюрократії М.Вебера. Концепція політичної бюрократії Ф.Хеді. Бюрократи – фахівці-політологи. Адміністративні структури в умовах ліберальної демократії. Принципи організації адміністративного апарату. Виконання конкретних задач. Обслуговування регіонів. “Спеціалізація” по окремим соціальним групам, меншинам. Підрозділи, що займаються однотипною роботою. Централізація адміністративних структур в федеративних та унітарних державах. Адміністративне рекрутування в ліберальних демократіях. Моделі кадрової політики Франції, Великобританії, Німеччини, США. Освітній рівень фахівців-адміністраторів (досвід Великобританії, Німеччини, Італії, Нідерландів). Соціальне походження бюрократів в ліберальних демократіях.

Адміністрації в країнах “третього світу”. Відсутність спеціалізованої бюрократії в традиційних режимах. Адміністративні структури країн, що розвиваються в умовах модернізації. Симбіоз європейського та аборигенного стилів управління бюрократичного апарату. Роль бюрократії задля збереження територіальної цілісності державних утворень (приклади Пакистану, Індії). Непотизм, корупція, ріст державного апарату в африканських державах.

Бюрократична адміністрація в егалітарно-авторитарних режимах. Проблема партійної та професійної компетентності. Досвід партійної номенклатури СРСР. “Культурна революція” в Китаї. Протистояння “червоних” та “експертів”.

Проблема контролю над бюрократією. Способи контролю над бюрократією. Формальні способи: політичне керівництво з боку міністрів, міністерських радників, парламентський контроль, судовий контроль, громадський контроль. Неформальні способи контролю. Зовнішні способи – засоби масової інформації, громадська думка, групи інтересів. Внутрішні способи – професійні стандарти, корпоративна етика, контроль з боку вищого ешелону чиновництва. Бюрократична посада омбудсмана (Норвегія, Швеція).

Армія як ієрахічно замкнута організаційно-структурна корпорація держслужбовців. Проблема контролю. Моделі громадянського контролю над армією (Е.Нордлінгер). Традиційна, ліберальна, інтеграційна моделі контролю. Військові перевороти в країнах “третього світу” як механізм передачі влади. “Список рекомендацій” до військового перевороту Е.Латтуека. Фази планування, перевороту, звернення до народу. Месіанський та прагматичний стилі звернення до народу. Мотиви організаторів військового перевороту (С.Файнер). Національні, етнічні, класові, інституційні, особисті мотиви.

Судова влада – атрибут демократичного суспільства. Способи формування судової влади в ліберальних демократіях. Вибори загальним голосуванням. Вибори парламентами. Призначення главою виконавчої влади. Кооптація. Дилема незалежності та нейтральності судової влади. Роль судової влади як стабілізуючої сили суспільства. Відстоювання інтересів суб’єктів федерацій (Канада, ФРН, Швейцарія, Австралія, Індія). Моделі функціонування судової влади (М.Каппеллетті). Децентралізована модель (США). Централізована модель (Німеччина, Італія, Російська Федерація, Україна).

Засоби масової інформації (преса, радіо, телебачення, електронні засоби). Зв’язок ЗМІ та політичної сфери. Теорія масового суспільства. Радикальна версія (К.Маннгейм, Д.Рісмен, Ч.Міллз). Експлуатація культурних запитів мас, стандартизація та уніфікація особи. Поміркована версія (Е.Шилз). Інтеграція мас в систему “масового суспільства”, залучення до цінностей і норм еліт, зменшення соціальних катаклізмів.

Політекономічна (марксистська) теорія ЗМІ. Поняття “індустрія культури” Т.Адорно і М.Хоркхаймера. Матеріальний та ідеологічний контроль над трудящими.

Структурний функціоналізм. Структура ЗМІ: комунікатор, повідомлення, технічні засоби, аудиторія (кількісний і соціально-психологічний склад), результати (зміни у свідомості аудиторії). Функції ЗМІ (за Д.Макквейлом): інформаційна, кореляційна, континуїтивна, розважальна, мобілізаційна. Позитивні та негативні сторони функціонування ЗМІ в контексті виборчих кампаній. Плюралізм ЗМІ, Інтернет – умови реального функціонування “четвертої влади”.

ТЕМА 10. ПОЛІТИЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ – ПРОБЛЕМА ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ

Виникнення і розвиток теорії модернізації. Перший етап (50-60-ті рр. ХХ ст.). Другий етап (70-80-ті рр. ХХ ст.). Третій етап (кінець 80-х – початок 90-х рр. ХХ ст.).

Основні характеристики політичної модернізації. Раціоналізація та забезпечення ефективності влади. Диференціація політичної структури (інституціоналізація). Трансформація політичної системи. Кристалізація модернізаторських ідеологій. Система політичної соціалізації. Модернізація політичної культури. Типи політичної модернізації. Оригінальна (органічна) модернізація. Типи модернізації західної цивілізації. Вторинна (неорганічна) модернізація. Протиріччя модернізації країн “третього світу”.

Критика теорій розвитку та модернізації. Відсталість розвитку. Розвиток центру та слаборозвинутість периферії. Нерівний та нерівномірний розвиток. Залежність. Нова залежність. Перспективи теорій розвитку та залежності.

Політична модернізація в Україні. Вторинна (неорганічна) модернізація перехідного суспільства. “Кризовий синдром модернізації”. Кризи ідентичності, легітимності, участі, проникнення, розподілу. Проблеми досягнення рівноваги і політичної стабільності в країні. Пошук оптимальних способів взаємозв’язку традиційних цінностей та модернізованих інститутів сучасності. Проблема діалогу між владними структурами і населенням із проблем суспільно-політичного життя.

ТЕМА 11. ПОРІВНЯННЯ ПОЛІТИЧНИХ КУЛЬТУР

“Об’єктивний” (структурно-функціональний) підхід до визначення дефініції “політична культура”. “Психологічний” (біхевіористський) підхід.

Політична культура та політична соціалізація. Багатофакторний процес політичної соціалізації. Фази політичної соціалізації. Ідеології режимів та політична соціалізація.

Концепція “громадянської культури” Г.Алмонда і С.Верби. Патріархальна, підданська, активістська культури. Критика концепції авторів через емпіричну неадекватність.

Політичні субкультури. Класові субкультури. Панівні, домінуючі ідеології та субкультури: загальне та специфічне. Досвід США: цінності демократії та субкультури середніх американців, інтелектуалів, афроамериканців, латиносів та ін. Субкультури в ліберальних демократіях та в країнах “третього світу”.

Політична культура еліти. Цінності та установки пересічних громадян і еліти (результати соціологічних обстежень). Р.Патнем “Порівняльне дослідження політичних еліт” (1976). Пізнавальні орієнтації. Нормативні орієнтації. Інтерперсональні орієнтації. Структурні

характеристики політичної культури еліти. Мова та стиль політики (романомовна егалітаристська та англомовна прагматична традиції).

ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ЗАНЯТТЯ 1. СТАНОВЛЕННЯ ПРЕДМЕТУ ТА МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ (4 год.)

1. Становлення порівняльної політології (др.п. XIX ст.).
2. “Традиційна” порівняльна політологія (п.п. XX ст.).
3. “Нова” порівняльна політологія (поч. 50-х – кін. 70-х рр. XX ст.).
4. Плюралістична порівняльна політологія (із сер. 70-х рр. XX ст.).
5. Вплив ідеології на формування студій порівняльної політології (досвід США).
6. Порівняльна політологія в Російській Федерації та Україні.

ЗАНЯТТЯ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ (4 год.)

1. Базові поняття політологічного компаративного аналізу.
2. Номотетична та ідеографічна традиції наукової компаративістики.
3. Характер і типи порівняльних досліджень.
4. Основні методологічні дилеми порівняльної політології.
5. Кроснаціональні порівняння.
6. Національна держава: порівняльна стратегія.

ЗАНЯТТЯ 3. ПОЛІТИЧНІ РЕЖИМИ ТА ЇХ РІЗНОВИДИ (2 год.)

1. Основні напрямки посттоталітарної еволюції на шляху переходу до демократії. Досвід України.
2. Сутність та характерні риси неопатримоніалізму.
3. Типології афро-азійських політичних режимів.

ЗАНЯТТЯ 4. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ГРУП ІНТЕРЕСІВ (4 год.)

1. Співвідношення соціальної стратифікації та групових інтересів.
2. Основні підходи до класифікації груп інтересів.
3. Феномен корпоратизму та неокорпоратизму.
4. Риси, прояви та джерела клієнтелізму.
5. Лобізм: досвід США, Німеччини, Росії.
6. Групи інтересів в Україні: регіональний вимір.

ЗАНЯТТЯ 5. НЕВИБОРНІ ОРГАНИ ВЛАДИ (2 год.)

1. Адміністративні структури (бюрократія) в системі невиборних органів влади.
2. Армія і громадянський контроль: моделі взаємовідносин.
3. Засоби масової інформації: проблеми функціонування “четвертої влади”.

ЗАНЯТТЯ 6. ПОЛІТИЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ – ПРОБЛЕМА ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ (2 год.)

1. Критика теорій розвитку та модернізації.
2. Концепції відсталості та залежності.
3. Модернізаційний процес в Україні: проблеми та шляхи вирішення.

ЛІТЕРАТУРА ДО НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ:

I. Підручники, посібники:

1. Алмонд Г., Пауэлл Дж., Стром К., Далтон Р. Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор: Учебное пособие / Сокр. пер. с англ. А.С. Богдановского, Л.А. Галкиной; Под ред. М.В. Ильина, А.Ю. Мельвиля. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 537 с.
2. Бутенко А.П., Миронов А.В. Сравнительная политология. – М., 1998.
3. Голосов Г. В. Сравнительная политология. 2-е изд. – Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1995.
4. Голосов Г.В. Сравнительная политология: Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. – СПб.; Изд-во Европ. ун-та в С.-Петербурге; “Летний сад”, 2001. – 368 с.
5. Голосов Г.В., Галкина Л.А. (ред.). Современная сравнительная политология: хрестоматия. – М.: МОНФ, 1997.
6. Доган М., Пеласси Д. Сравнительная политическая социология. How to Compare Nations. – М., 1994.
7. Ильин М.В. Очерки хронополитической типологии. Ч.1. – М., 1995.
8. Ильин М.В. Слова и смыслы. Опыт описания основных политических понятий. – М., 1998.
9. Політологія / Упорядк. та ред. М.І. Сазонова. – Харків: Фоліо, 1998. – С.625-728 (розділ V. “Порівняльна політика”).
10. Політологія. Кн. перша: Політика і суспільство. Кн. друга: Держава і суспільство / А.Колодій, В.Харченко, Л.Климанська, Я.Космина. – К.: Ельга-Н, Ніка-Центр, 2000. – 584 с.
11. Сморгунов Л.В. Сравнительная политология: Теория и методология измерения демократии. – СПб., 1999.

12. Сморгунов Л.В. Современная сравнительная политология. Учебник. – М.: “Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2002. – 472 с.
13. Современная сравнительная политология. – М., 1997.
14. Чилкот Рональд Х. Теории сравнительной политологии. В поисках парадигмы / Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, «Весь Мир», 2001. – 560 с.
15. Шаран П. Сравнительная политология. – М., 1992.
16. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. – К.: Либідь, 2002. – 576 с.

II. Монографії, довідкові видання, збірники, брошури:

17. Арон Р. Демократия и тоталитаризм. – М., 1993.
18. Будон Р. Место беспорядка. Критика теорий социального изменения. – М., 1998.
19. Голосов Г.В. Партийные системы России и стран Восточной Европы. – М., 1999.
20. Голосов Г.В., Мелешкина Е.Ю. (ред.). Политическая социология и современная российская политика. – СПб.: Борей-принт, 2000.
21. Горбатенко В.П. Модернізація українського суспільства у контексті сучасних цивілізаційних процесів. Автореф. дис... докт. політ. наук: 23. 00. 02 / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 1999. – 36 с.
22. Горбатенко В.П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть. Монографія. – К., 1999.
23. Громько А.Л. Политические режимы. – М., 1994.
24. Дегтярев А.А. Основы политической теории. – М., 1998.
25. Дюверже М. Политические партии. – М., 2000.
26. Ефимов В. Система государственной власти. – М., 1994.
27. Избирательные системы стран мира. – М., 1984.
28. Исполнительная власть: сравнительно-правовое исследование. – М., 1995.
29. Каменская Г.В., Родионов А.Н. Политические системы современности. – М., 1994.
30. Красильщиков В. А. и др. Модернизация: зарубежный опыт и Россия. – М., 1994.
31. Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах. Сравнительное исследование. – М., 1997.
32. Мангейм Дж., Рич Р. Политология. Методы исследования. Пер. с англ. – М., 1999. – 544 с.
33. Парламенты мира. – М., 1991.
34. Партии и партийные системы современной Европы. – М., 1994.
35. Перегудов С.П., Лапина Н.Ю., Семененко И.С. Группы интересов и российское государство. – М., 1999.
36. Политическая наука. Либерализм, консерватизм, марксизм. – М., 1998.

37. Политическая наука. Теоретико-методологические и историко-культурные исследования. – М., 1996.
38. Политическая наука: новые направления. – М., 1999.
39. Саламатин В.С. Политические режимы: к методологии понятий. – М., 1995.
40. Салмин А. М. Современная демократия: генезис, структура, культурные конфликты. – М., 1992.
41. Сарторі Джованні. Порівняльна конституційна інженерія: Дослідж. структур, мотивів і результатів: Пер. з 2-го вид. – К.: АртЕк, 2001. – 224 с.
42. Сахаров Н.А. Институт президентства в современном мире. – М., 1994.
43. Федоров В. Эволюции авторитаризма. – М., 1994.
44. Федоров Ю.Е. Группы интересов. От реформы к стабилизации. – М., 1995.
45. Чиркин В.Е. Основы сравнительного государственоведения. – М., 1997.
46. Штомпка П. Социология социальных изменений. – М., 1996.
47. Щегорцев В. А. Политическая культура: модели и реальность. – М., 1990.
48. Эндрейн Чарльз Р. Сравнительный анализ политических систем. Эффективность осуществления политического курса и социальные преобразования. – М., 2000. – 320 с.

III. Статті:

49. Алмонд Г. Политическая наука: история дисциплины // Полис. – 1997. - № 6. – С. 174-183.
50. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии // Полис. – 1992. – № 4.
51. Афанасьев М.Н. Клиентела в России вчера и сегодня // Полис. – 1994. - № 1.
52. Афанасьев М.Н. Клиентелизм: историко-социологический очерк // Полис. – 1996. - № 6; 1997. - № 1.
53. Афанасьев М.Н. Поведение избирателей и электоральная политика в России // Полис. – 1995. - № 3.
54. Бакун Л.А. Группы в политике (К истории развития американских теорий) // Полис. – 1999. - № 1.
55. Бейме К. Сравнение в политической науке // Социально-политические науки. – 1991. - № 2. – С. 101-107.
56. Вяткин К.С. Лоббизм по-немецки // Полис. – 1993. - № 1.
57. Гаджиев К.С. Тоталитаризм как феномен XX века // Вопросы философии. – 1992. - № 2.
58. Гарбузов В.Н. Консерватизм: понятие и типология (историографический образ) // Полис. – 1995. - № 4.
59. Горбатенко В. Парадигма модернізації // Нова політика. – 1998.- № 4 (18). – С. 41-51.
60. Группы интересов // Полис. – 1992. - № 5-6.

61. Даймонд Л. Прошла ли “третья волна” демократизации? // Полис. – 1999. – №1.
62. Дем’яненко Б. Особливості структуривання та схожість практичного прояву нацистської та сталінської моделей тоталітаризму // Нова політика. – 1998.- № 1 (15). – С. 50-56.
63. Дем’яненко Б. Порівняльний аналіз італійської та сталінської моделей тоталітаризму // Нова політика. – 1998. - № 6 (20). – С. 45-53.
64. Дем’яненко Б. Порівняльний аналіз фашистської та сталінської моделей тоталітаризму // Нова політика. – 1999. - № 1 (21). – С. 36-47.
65. Дем’янець В. Інститут президентства в країнах Центрально-Східної Європи // Нова політика. – 1999.- № 3 (23). – С. 5-7.
66. Доган М. Политическая наука и другие социальные науки // Политическая наука: новые направления. – М., 1999. – С. 113-148.
67. Доган М., Пеласси Д. Политический клиентелизм – всеобщее явление // Социально-политический журнал. – 1995. № 1.
68. Дюверже М. Партийная политика и группы давления // Социально-гуманитарные знания. – 2000. - № 4.
69. Желев Ж. Фашизм. Документальне дослідження німецького, італійського та іспанського фашизму // Філософська і соціологічна думка. – 1991. - № 1. – С. 127-143.
70. Зубков С.А. Лоббизм в практике менеджмента // Социально-политический журнал. – 1996. - № 5.
71. Ильин М.В. Основные методологические проблемы сравнительной политологии // Полис. – 2001. - № 6. – С. 140-155.
72. Ильин М.В. Ритмы и масштабы перемен (о понятиях «процесс», «изменение», «развитие» в политологии) // Полис. – 1993. – № 2. – С. 57-68.
73. Ильин М.В. Сравнительная политология: научная компаративистика в системе политического знания // Полис. – 2001. - № 4. – С. 162-175.
74. Кіс Т. Виборчі системи та їх політичні наслідки // Нова політика. – 1996. - № 2. – С. 23-35; № 4. – С. 11-30.
75. Клямкин И., Лапкин В., Пантин В. Между авторитаризмом и демократией // Полис. – 1995. - № 2.
76. Коен Д. Лобіювання у конгресі США // Політологічні читання. – 1992. - № 2.
77. Колодій А. До питання про політичний режим в Україні. Спроба тринзитивного підходу // Сучасність. – 1992. - № 7-8. – С. 84-96.
78. Коновалов В.Н. Что такое политическая культура // Культурология в вопросах и ответах. – М., 1999. – С. 93-96.
79. Краснов Б.И. Политические системы // Социально-политический журнал. – 1995. - № 3.

80. Кулик А.Н. Сравнительный анализ в партологии (проект К.Джанды) // Полис. – 1993. - № 1. – С. 92-98.
81. Лебедева М.М., Мельвиль А.Ю. Сравнительная политология, мировая политика, международные отношения: развитие предметных областей // Полис. – 1999. – № 4.
82. Лейн Ж.-Э., Эррсон С. Сравнительная политология: от политической социологии к сравнительной социальной политике // Политические процессы в России в сравнительном измерении / Под ред. М.А. Василика и Л.В. Сморгунова. – СПб., 1997.
83. Лейпхарт А. Конституционные альтернативы для новых демократий // Полис. – 1995. - № 2.
84. Лендьел М.О. Українська громада в США: приклад етнічного лобізму // Матеріали науково-практичної конференції “Державне регулювання міжетнічних відносин в Закаратті”. – Ужгород: Патент, 1997. – С. 72-78.
85. Лепехин В. “Группы давления”: генезис и класификация // Власть. – 1993. - №3.
86. Липсет С. М., Сен К. Р., Торрес Д. Ч. Сравнительный анализ социальных условий, необходимых для становления демократии // Международный журнал социальных наук. – 1993. – № 3. – С. 3-33.
87. Макаренко В.П. Групповые интересы и властноуправленческий аппарат: к методологии расследования // Социс. – 1996. - № 11.
88. Мельвиль А. Политические ценности и ориентации: политические институты // Россия политическая. – М., 1998.
89. Мэр П. Сравнительная политология: общие проблемы // Политическая наука: новые направления. – М., 1999. – С. 309-329.
90. Надаис А. Выбор избирательных систем // Полис. – 1993. - № 3. – С. 70-78.
91. Нельсон Л.Д., Кузес И.Ю. Группы интересов и политический срез российских экономических реформ (критическая версия) // Полис. – 1995. - № 6.
92. Пахомов Ю. Криза переходного періоду. Надовго? // Віче. – 1993. - № 11.
93. Перегудов С.П. Крупная российская корпорация в системе власти // Полис. – 2001. - № 8.
94. Перегудов С.П. Политическое представительство интересов: опыт Запада и проблемы России // Полис. – 1993. - № 4.
95. Пивоваров Ю.С. Концепция политической культуры в современной науке // Политическая наука. Теоретико-методологические и историко-культурные исследования. – М., 1996.
96. Пушкарева Г.В. Партии и партийные системы: концепция М.Дюверже // Социально-политический журнал. – 1993. - № 9-10.
97. Пушкарева Г.В. Политическая система: синергетический подход // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. – 2001. - № 6. – С. 32-49.

98. Пшизова С.Н. Демократия и политический рынок в сравнительной перспективе // Полис. – 2000. - № 2-3.
99. Рассоха И.Н. Тезисы о тоталитаризме // Полис. – 1995. - № 2.
100. Романюк О. Посттоталітаризм як соціально-політичний феномен. Концептуальні підходи та критерії // Нова політика. – 2001. - № 6. – С. 45-49.
101. Романюк О. Праві та ліві тоталітарні режими: спільне і специфічне // Нова політика. – 2002. - № 1. – С. 55-59.
102. Рукавишников В.О. Социологические аспекты модернизации России и других посткоммунистических обществ // Социс. – 1995. - № 1.
103. Рэгин Ч. Особенности компаративистики (Из книги: Charles Ragin, The Comparative Method: Moving Beyond Qualitive and Quantitive Strategies, p. 1-18. Copyright 1987 The Regents of the University of California) // Современная сравнительная политология. – М., 1997.
104. Сафонов В.Н. Соотношение форм правления и режимов правления // Социально-политический журнал. – 1998. - № 1.
105. Соловьев Э.Г. Концепция тоталитаризма в западной политологии: перманентный кризис или вечный поиск истины // Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология. – 1998. - № 1. – С. 3-20.
106. Сравнительная политология // Политическая наука: новые направления. – М., 1999. – С. 309-386.
107. Таагепера Р., Шугарт М.С. Описание избирательных систем // Полис. – 1997. - № 3.
108. Трубайчук А. Три іспостасі тоталітаризму // Нова політика. – 1998. – № 4 (18). – С. 31-40.
109. Уоллерстайн М. Избирательные системы, партии и политическая стабильность // Полис. 1992 . – № 5-6.
110. Фадеев Д. А. От авторитаризма к демократии: закономерности переходного периода // Полис. 1992. – № 1-2.
111. Федотова В. Теорії соціальної модернізації та євразійство // Політична думка. – 1995. - № 2-3.
112. Цыганков А.П. Политический режим // Социально-политический журнал. – 1996. - № 1.
113. Шапиро И. Введение в типологию либерализма // Полис. – 1994. – № 3.
114. Шведа Ю. Методологічні застереження Дж. Сарторі щодо аналізу партійних систем // Нова політика. – 1998. - № 5.

115. Шведа Ю. Соціологія партійних систем Моріса Дюверже // Нова політика. – 1996. - № 4-5.
116. Шмачкова Т.В. Из основ политологии Запада (Характер режимов, гражданское общество и партийные системы при демократии) // Полис. – 1991. - № 2.
117. Шмачкова Т.В. Мир политических партий // Полис. – 1992. - № 1-2.
118. Шмиттер Ф. Неокорпоратизм // Полис. – 1997. – № 2.

ПИТАННЯ НА ІСПИТ:

1. Предмет і завдання курсу.
2. Становлення порівняльної політології (др.п. ХІХ ст.).
3. “Традиційна” порівняльна політологія (п.п. ХХ ст.).
4. “Нова” порівняльна політологія (поч. 50-х – кін. 70-х рр. ХХ ст.).
5. Плюралістична порівняльна політологія (сер. 70-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.).
6. Вплив ідеології на формування студій порівняльної політології (досвід США).
7. Порівняльна політологія в Російській Федерації та Україні.
8. Базові поняття політологічного компаративного аналізу.
9. Номотетична та ідеографічна традиції наукової компаративістики.
10. Характер і типи порівняльних досліджень.
11. Основні методологічні дилеми порівняльної політології.
12. Кроснаціональні порівняння.
13. Національна держава: порівняльна стратегія.
14. Витоки, основні положення та критика концепції політичної системи Д.Істона.
15. Політична система в осмисленні Г.Алмонда.
16. Плюралізм типологій політичних систем в зарубіжній політології.
17. Розробка концепції політичної системи в радянській та сучасній українській політичній науці.
18. Проблема класифікації політичних режимів.
19. Традиційний політичний режим: закритий, із монолітною елітою, виключаючий.
20. Змагальна олігархія: відкритий, виключаючий режим.
21. Авторитарно-бюрократичний режим: закритий, із диференційованою елітою, виключаючий. Військовий та популістський різновиди.
22. Егалітарно-авторитарний режим: закритий, із монолітною елітою, включаючий.
23. Авторитарно-інегалітарний політичний режим: закритий, із диференційованою елітою, включаючий.

24. Ліберальна демократія: відкритий, включаючий політичний режим. Проблема еволюції та виміру демократії.
25. Моделі демократії.
26. Основні напрямки посттоталітарної еволюції на шляху переходу до демократії. Досвід України.
27. Сутність та характерні риси неопатримоніалізму.
28. Типологія афро-азійських політичних режимів.
29. Основні функції політичних партій.
30. Класифікація політичних партій за внутрішньо-партійною структурою.
31. Класифікація політичних партій за характером первинних організацій.
32. Класифікації партійних систем.
33. Походження та фактори розвитку партійних систем.
34. Трансформація партійних систем в другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст.
35. Співвідношення соціальної стратифікації та групових інтересів.
36. Риси, прояви та джерела клієнтелізму.
37. Лобізм: досвід США, Німеччини, Росії.
38. Класифікація груп інтересів.
39. Канали та джерела впливу груп інтересів.
40. Етатистський та соціетальний корпоратизм (неокорпоратизм).
41. Виборчі системи більшості.
42. Пропорційні виборчі системи.
43. Змішані виборчі системи.
44. Теорії експресивної поведінки виборців.
45. Теорії раціональної поведінки виборців.
46. Електоральна політика.
47. Електоральна інженерія.
48. Адміністративні структури (бюрократія) в системі невиборних органів влади.
49. Армія і громадянський контроль: моделі взаємовідносин.
50. Судова влада – атрибут демократичного суспільства.
51. Засоби масової інформації: проблеми функціонування “четвертої влади”.
52. Виникнення і розвиток теорії модернізації.
53. Основні характеристики політичної модернізації.
54. Критика теорій розвитку.
55. Концепції відсталості та залежності.
56. Модернізаційний процес в Україні: проблеми та шляхи вирішення.

57. Політична культура та політична соціалізація.

58. Громадянська культура.

59. Політичні субкультури.

60. Політична культура еліти.